ओम्

अथऋषीपंचमीकथा

पण्डित कृष्णगोपाल बलराम गैंदस्के अधिका
रसे मुद्रित हुई
सन्न १८८५ ई० सं १९४२वि०

हमारी दुकान पर संस्कृत,अंग्रेजी,फारसी,गुरमुखी,
पुस्तक मिलते हैं—
जिनमहाशयको दरकार हो लुहारी दरवाजे
लाहोरमे उक्त पण्डितजीसे मिल सक्ते हैं ॥ मूल्य –)

श्रीगणेशाय नमः॥

२ नत्वोदर्भसयान्तानृषीन्संस्थाप्य आवाहनमंत्रः
ॐआगच्छन्तु महाभागाश्चतुर्वेदस्वरूपिणः याव
न्तु जाप्यहं कुर्वे कृपयाभवतां प्रभो १ इत्यावाहनं
ॐमूर्त्तिब्रह्मण्यदेवस्य ब्राह्मणास्तेजसोत्तम कोटि
सूर्यप्रतीकाशांऋषिवृंदंविचिंतये २ इतिध्यानं
ॐमृगुरुस्यामदेवादात्वेभ्योहिनमोनमो ३ इत्या
सनं ॐगंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं पार्घं प्रगृह्णन्तु मे द्विजः
प्रसादं कुरुत प्रख्याताः सन्तु सदा मम ४ इति
पाद्यं ॐश्रावणस्य पूर्णिमायां तु अर्पिता ऋषिसप्त

स्नः मः अर्घंमेगृहाणंसर्वमर्घंगृहन्तुमेनमः ५ इ
३ त्यर्घः ॐ लोकानांतुष्टिकर्तारोध्यंसर्वेतपोधनः
नमोधर्मविधिज्ञेभ्योआचमनंप्रतिगृह्यताम् ६
इत्याचमनम् ॐ मंदाकिनीगौतमीचयमुनाचस
रस्वती स्नानार्थंनर्मदाताथीताभ्यांलोपमुदाहृतं ७
इत्यस्नानम् स्नानंपंचामृतंचैवगृहाणऋषिपुंग
वाः कश्यपाद्याश्चसप्तसप्तअरुंधत्यासहितेनच ॥
ॐ पवित्रंसर्वतीर्थेभ्यः शीतलंनिर्मलंशुभम् स्ना
नाभूमेरितंविप्रैःस्नानीयंप्रतिगृह्यताम् ८ इ
तिशुद्धस्नानम् ॐ सर्वेनित्यंतपोनिष्ठाब्रह्मध्यानस

अ: न्यवादिना: वस्त्राणि कलिगृह्णंतु भक्तिर: संतु मे स
४ दा १० इति वस्त्रं ॐ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजा
पतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ११ इति यज्ञोपवीतं
ॐ कुंकुमागुरुकस्तूरी हरगोरोचनं भसह
गंधाढ्यं चंदनं दिव्यं गृह्णंतु अस्थिविलिप्तनमा: १२ इ
ति चंदनम् ॐ अक्षतांश्च कुंकुमैर्युक्तान् अक्षतांश्च
सुशोभना: गृह्णंतु मम भक्त्या पात्रस्था अक्षपुरा
का: १३ इत्यक्षता: ॐ माल्ती चंपकादीनि शतप
त्रं अब्जानि च मया हृतानि पूजार्थं पुष्पाणि प्रति
गृह्यताम् १४ इति पुष्पाणि वनस्पतिरसोद्भवो

श्र॰ गंधाढ्यःसुमनोहरः आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्र ५ तिगृह्यताम् १५ इति धूपः ॐ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ग्रहाण ऋषिवराय दीपं गृ ह्णन्तु कीर्तिदा १६ इति दीपः ॐ नानापक्वान्नसंयुक्तं रसैः षड्भिः समन्वितं नैवेद्यमृषयः सर्वे गृह्णन्तु शुभप्रदा १७ इति नैवेद्यम् ॐ पूगीखदीरसंयुक्तं नागवल्लीदलैरन्वितं कर्पूरेण समायुक्तं ताम्बूलं प्रतिगृह्यताम् १८ इति ताम्बूलम् ॐ इदं फलं मया देव स्थापितं पुरतस्तव तेन मे सफलावाप्ति र्भवेज्जन्मनि जन्मनि १९ इति फलम् ॐ हिरण्यग

स्ना· र्मतिमंत्रेण दक्षिणा प्रकीर्तिता ॐ हिरण्यगर्भः
६ समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत्।
स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा
विधेम् २० इति दक्षिणा ॐ यानि कानि च पापानि
जन्मांतरकृतानि च तानि सर्वाणि नश्यंतु प्रद।
क्षिणा च पदे पदे २१ इति प्रदक्षिणा एतत्स्नानक
व यः संविभक्त्या संपूजिता मया सर्वपापक्षयो हरं
स्यनतो स्नानतः कृतम् २२ न्यूनातिरिक्तकर्माणि ज्ञा
नि चैव कृतानि च तम्यन्तां तानि सर्वाणि सर्वेश्वर यत
वेधनः २३ इति प्रार्थना स्नानं ऋषिस्तज्जनं तमान:

श्रीगणेशाय नमः॥

युधिष्ठिरउवाच॥श्रुतानिदेवदेवेशव्रतानिच
वहूनिच सांप्रतंमेन्यदावदव्रतंपापप्रणाश(
नम्॥१॥श्रीकृष्णउवाच॥अथान्यदपिराजेंद्र
पंचमीऋषिसंयुता॥कथयिष्यामियत्कृत्वाना
रीपापात्प्रमुच्यते॥२॥युधिष्ठिरउवाच॥कीदृ
शीपंचमीप्रोक्ताकथंचऋषिसंज्ञिता॥यानका
न्याच्यनेकन्यानारीवेडुकलोद्भव॥३॥पापानिच
वहून्यानविद्यतेकिलकेशव॥कृतायामृषिपं(
चम्यानारीकस्मात्प्रमुच्यते॥४॥श्रीकृष्णउवाच

ऋ॰ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि यास्त्रीजातारजस्वला ॥ गृ
८ हस्थानि भांडानि गृहकर्माणि संस्थिता ॥ ५ ॥ प्रा
प्नोति सा महापापं सर्वा नारी रजस्वला ॥ अस्य प्र
कारणं यस्मात्वर्जनीया प्रयत्नतः ॥ ६ ॥ प्रोक्ता
गृहस्थेनाश्चापि चातुर्वर्ण्येन भारत ॥ ब्रह्महत्या
पुरा प्राप्तो वृत्रं हत्वा समाप्तवान् ॥ ७ ॥ तया देव
राजशार्दूलपीडितो वै व्रतसूदनः ॥ ब्रह्माणं समुप
गम्याशात्मनः शुद्धिकारणम् ॥ ८ ॥ शुद्धिं च प्रार्थ
यामास तदा शक्रः पितामह ॥ ततो देवैः समं ब्रह्मा
णं ध्यात्मा चकार वै ॥ ९ ॥ शुद्धिं शक्रस्य राजेंद्र

श्र॰ हृष्टेनोनरात्मना॥ विश्वरूपब्रह्महत्यां तु चतुर्धा च
९ चतुर्मुखः॥१०॥ आदित्यपक्षाज यज्ञार्हस चतुः स्थाने
मुवेनरा॥ वृक्षे प्रथमजानानास्त्वाला स्तु चूनदीषु
च॥११॥ पर्वतेषु च राजेंद्र नारी रजस्ति पार्थिव॥
अनोरजस्वलानारी ओत्मार्या च प्रयत्नतः॥१२॥
ब्रह्मणः शासनान्यापि चातुर्वर्ण्येन सर्वदा॥१३॥
प्रथमे ह्नि चांडाली द्वितीये ब्रह्मघातकी॥ तृती
ये रजकी प्रोक्ता चतुर्थे ह्नि शुद्ध्यति॥१४॥ अज्ञाना
ज्ञानतो वापि ज्ञातं संसर्गपातकम्॥ तन्यापसंदया
त्रैहि कार्यं पञ्चगव्यं च मी॥१५॥ सर्वपापप्रणाशनी

स्क. सर्वोपद्रवनाशिनी॥ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रैः स्त्रीभि
१० कार्याविशेषतः॥१६॥श्रीकृष्णउवाच॥अथान्यद
पिराजेंद्र श्रवत्यामिकथानकम्॥पुराकृतयुगेरा
जन्निर्भार्याचभूवह॥१७॥श्येनजिन्नामराजर्षि
अनुवर्णानुपालकः॥ तस्यादेशेवसद्विप्रोवेदवेदां
गपारगः॥१८॥सुमित्रोनामराजेंद्रसर्वभूतहिते
रतः॥कथंवन्यात्समासीनः कुटुंबपरिपालकः॥१९
तस्यभार्यासुनाधीचपतिशुश्रूषणेरता॥ जयश्री
नामविख्याताताजभूत्यासहजना॥२०॥तेजादिष्टुता
साध्वीव्याकुलीकृतमानसा॥एकदासात्मनःप्राप्त

स्र· मृत्युकाले व्यलोकयत् ॥२१॥ रजस्वलापि सा राजन्
११ गृहकर्म चकार ह ॥ भांडानि सा स्पृशाद्राजन् स्व
नोद्यासेति भामिनी ॥२२॥ कालेन बहुना साध्वी पं
चत्वमगमत्तदा ॥ तस्या भर्तापि विप्रोसौ कालप
र्ममुपेयिवान् ॥२३॥ एवं नौ दंपती राजन्स्वक
र्मवशगौ तदा ॥ भार्या तस्य च या श्री सा सादात्
संपर्कदोषतः ॥२४॥ शुनी योनीमनुप्राप्ता त्वमि
ह्रोपि नरेश्वर ॥ तस्याः संपर्कदोषेन बलीवर्दो ब
भूव ह ॥२५॥ तद्दोषेण महाराज दुर्गतिं नौ गतौ
तदा ॥ सुमित्रस्य च पुत्रोभूत्पितृशुश्रूषणे यतः

स्व· तिपितो निमंत्र्य गानाउभोजातिस्मरैरो नृप॥उच्छि
१२ ष्टभोजनी साभक्ष्यमरंति पूर्वपातकम्॥२७॥त(
स्मिन्नेपि पितानस्य बलीवर्दी बभूव ह॥ अथ पत्र
या हि संज्ञा नेपितरश्च श्रुष्प भैरवः॥२८॥ भार्याचं
द्रवती नाम दत्तमती श्रद्ध पानितः॥ अयसांवत्स
रदिनं पितुर्भेचारुहासिनि॥२९॥ भोजनी पानपा
विश्वापाकं शुद्धिर्विधीयतां॥ तया कृतो पाकशु
द्धिः स्मनेर्भर्तुरोत्तया॥३०॥ मुक्तं पायस भांडे स्था
त्सर्पेणगरलं ततः॥ दृष्ट्वा ब्रनवधा ज्ञीता मुनीभ्यो
उतिमात्सर्यात्॥३१॥ द्विजभार्या च तां दृष्ट्वा ज्ञात्वा(

अ॰ केनजघानतम्॥भोजिनाब्राह्मणास्तत्रभ्राताहं
१३ बाणपतनः॥३२॥ततोमुंजोगुविख्यसुतोहिसं
तुरवैवह्निः॥कारंस्यायाललासुस्याउपवासत
दाभवेत्॥३३॥ततोराज्ञांसकनार्पासमुनीन्तु
धितान्नप॥स्वीवर्दिस्तुपागतमुमत्रीयमिदमब्र
वीत्॥३४॥बुभुक्षिताद्यनाथोहंनदत्तंभोजनंतु
मे॥ग्रहात्रिकंपनसभेनसूत्रधामांवधतेबला
त्॥३५॥अन्नाल्लिनूरिवसेपूर्णेममलेहरदाल
मे॥३६॥अथमहंकिमपोवउक्तिसमतोमेस्ते
३७॥पायसान्नपानाद्यगरलंसर्पसंभवं॥मया

उ· विचिंत्यमनसामरिष्यं निद्विजोत्तमाः॥३८॥ संस्मृ
१४ त्पापसंरोषाद्दष्टाहं नाडिमाम्भयं॥ दुःखितेन मे
नगात्रेसेकटिभंगाकरोमिकिं॥३९॥ ततः पृष्ट
स्पैवेमत्तामहेत्ते पापसंग्रहात्॥ किंकरोमिसुख
कल्पमारवाहत्वमागता॥४०॥ अथाह मान
जदेवैवाहितःस्कलेदिने॥ मारितस्थामिजे
नाहंमुखबधाद्भुक्तिनः॥४१॥ कृष्णश्रद्धे कान्ते
तेनजातानघमसकष्टना॥ कृष्णउवाच॥ नपोःसं
वतोरेवंमानःपित्रोश्च भारतः॥४२॥ कृत्वाद्वन्
लादीवाकाय दुःखचनतदोमयो॥ ततोरजंघोन

अ: क्तासंददौतनैवभोजनं ॥ पितरौमेविदित्वातु रत्ना
१५ वान्सुमतिस्तदा ॥ तदासौ दुःखितः पुत्रो ज्ञात्वा च
ज्ञानदानयोः ॥ ४४ ॥ मातृपित्रोस्तु राजेंद्र तदासौ
प्रस्थितो वनं ॥ ज्ञातुमिच्छामि कथं वै मातृपित्रो
श्च भोजनं ॥ ४५ ॥ तत्र गत्वा ज्ञानवृद्धान् ऋषीन्
सत्रवनाश्रमान् ॥ प्रणिपत्याब्रवीद्वाक्यं हितं
दैवतज्ञानयोः ॥ ४६ ॥ सुमतिरुवाच ॥ कथयध्वं
ब्रह्मर्षयः प्रश्नं मे तं समाहिताः ॥ केन कर्मवि
पाकेन पितरौ मे तपोधनाः ॥ ४७ ॥ इत्यामलका
संवादे मोदलेपात्मकथं ॥ अध्यायः ३ ॥

अ तवमातापुराविप्रत्वगृहेवासमावृतः॥४८॥
१६ आत्मजत्वंविदित्वातुसंपर्कमकरोद्द्विज॥तेन
कर्मविपाकेनशुनीयोनिमुपागता॥४९॥पि
तात्वस्याःपुरोद्येणबलीवर्दोबभूवह॥यातयोर्भु
क्तिकामार्थंकरुत्वमृषिपंचमी॥५०॥भार्ययास
हराजेंद्रऋषीणांपूजयन्नतः॥आचरत्वव्रतं
नेत्रसन्नवदैहिजोनमे॥५१॥अनेनचोद्यापनंकु
र्वन्वित्रशाठ्यविवर्जितः॥शाकाहारस्तुकर्तव्यः
श्यामाकाहारएववा॥५२॥निरारेवापिकर्तव्यं
कष्टपंचेनमद्यपेत्॥प्राप्यभाद्रपदेमासेशुक्लप

अ· सप्तपंचमी॥५३॥नस्नानमधाकृसमयेनचारैविम
१८ तेजसे॥कृत्वापामार्गवृक्षेणदंतधावनमाश्रितः
५४॥आयुर्बलंयशोवर्चःप्रजापशुवसूनिच॥
ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वन्नोदेहिवनस्पते॥५५॥
संप्रार्थ्यनेनमंत्रेणकुर्याद्वैदंतधावनं॥मुखदुर्गं
धिनाशायदंतानांविशुद्धये॥५६॥ष्ठीवनायच
गात्राणांकुर्वीतदंतधावनं॥अनेनदंतान्संशोध्य
त्वायात्स्नानपूर्वकम्॥५७॥तिलामलककल्
ल्केनकेशान्संशोध्ययत्नतः॥परिधायनवे
शुक्लेवाससीतत्समाहितः॥५८॥पूजयल्लक्ष्

ऋ॰ वीनृदिव्यानं रुंधन्यातमभिमान्मु ॥ कश्यपोऽत्रि
१८ र्भरद्वाजो विश्वामित्रोऽथ गौतमः ॥ ५९ ॥ जमदग्नि
र्वसिष्ठश्च साध्वी चैवाप्यरुंधती ॥ मंत्रेणानेन स
प्तर्षीन्पूजयेत्तु समाहितः ॥ ६० ॥ अनेन व्र(
षी पंचम्याः कृते नैव द्विजोत्तम ॥ अनुसंपर्क(
जो दोषः स्वयं याति न संशयः ॥ ६१ ॥ श्रीकृष्ण उ
वाच ॥ तच्छ्रुत्वा तु मनिश्रेष्ठं परमं ऋषिभाषितं ॥
गृहमेत्य व्रतं चक्रे सभार्यः श्रद्धयान्वितः ॥ ६२ ॥
व्रतेनानेन ऋषिपंचम्याः सर्वपापप्रणाशनं ॥ कृ(
त्वा सर्वं यथोक्तं च मानृषिप्रोक्तसेदरी ॥ ६३ ॥ व्रते

क॰ पुण्यप्रभावेनमानातस्यस्वयोनितः॥मुक्तान्रपति
१९ धाहूलविमानवरसंस्थिता॥६४॥दिव्योवरधरा
भूत्वागतास्वर्गेवभारत॥पितापितामहेनोगच्छ
न्तुमतेःपशुपोनितः॥६५॥स्वर्गंप्राप्तोमहाराज
व्रतस्यास्यप्रभावतः॥कायिकंवाचिकंवापिमान
संपंचडाहृतं॥६६॥नत्यंवैविलयंयातिव्रतस्या
स्यप्रभावतः॥यस्यपत्नीपनेपुर्णेनकुरुतेद्विजो
त्तम॥६७॥सर्वव्रतेषुयत्पुण्यंसर्वतीर्थेषुयत्फलं
सर्वदानेषुदत्तेषुतदेतानरव्रतपारणात्॥६८॥
५. कुरुतेयाव्रतंनारीसाभवत्सुखभोगिनी॥स्वपल

ऋ· वत्पुत्राश्चपुत्रपौत्रादिसंयुता॥६९॥इहलोके
२० सदेवःस्यान्नरश्चैवपरांगतिः॥एतत्तेकथितंमया
जन्मतानांमुत्तमंव्रतं॥७०॥सर्वसंपत्करंचैव
नारीणांपापनाशनं॥धन्यंयशस्यंस्वर्ग्यंचपुत्रा
नपियुधिष्ठिर॥७१॥पठतांशृण्वतांचापिसर्व
पापप्रनाशनम्॥इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणे
ऋषिपंचमीव्रतकथासंपूर्णम्॥शुभमस्तु॥

अथोद्यापनविधिः

युधिष्ठिरउवाच किमस्योद्यापनंप्रोक्तंव्रतस्यास्यफ
लप्रदं ऋषिभिःकेनविधिनाचकारवरनन्दनः॥

अ० श्रीकृष्ण उवाच पूर्वलिखितविधिनैवकार्यादेकभक्तेनस
२१ माहितः शुचौदेशे समालिप्य सर्वतोभद्रमंडले
तत्रोपगणेशादीनि प्रजन्मं संविधाय ततो व्रती
कृपात्रे तैलं सदक्षिणमुकमासीयामुकपक्षीयामु
कतिथौ अमुकवासरान्वितायां अमुकगोत्रोदे
वशर्माऽमुकफलप्राप्तिकामो पुत्रपौत्र प्रपौत्र संत
तिप्राप्त्यर्थं सौभाग्यवर्द्धनार्थं सर्वतीर्थाश्वमेधराजसू
यादिपापनिवारणार्थं कल्प्य ऋषिपंचमीव्रतोद्या
पनकर्मांगत्वेन सिद्धार्थं कलशस्थापनं ऋषिपूज
नमहं करिष्ये॥ तन्निर्विघ्नार्थं आदौ गणेशादिपूज

अ० नेचाकरिष्ये ॥पाखादीनि पाद्यार्घाचमनीय स्नानीय
२२ नराचमनीयानी श्रीगणाधिपतये नमः पुनः सूर्या
दिनवग्रहाणांस्वस्वमंत्रैः पूजयेत् ॥ततो विधिना
तत्रकलशीं पूजयेत् ॥अवर्णसजलंकुंभं नानाद्रव्य
यमेव च ॥ स्थापयेव वस्त्रसंवीतं कंठदेशे सुशोभने
पंचरत्न समायुक्तं फलगंधाक्षतैर्युतं ॥ सहिरण्य
समाच्छादितताम्रेण पुटसेन वै ॥ वेष्टयन्याम्यपात्रे
णपवर्णैन वैवहि ॥आच्छादयेत्ततोनेत्रेणाभिविद
द्धदलंततः ॥ सोवर्णीः प्रतिमाः कार्याःकलशानांभा
विनाम्मनी ॥ पलेनवातदर्द्धेन तदर्द्धार्द्धेनवापुनः

अ: सव्यापकारये नश्रावेन्न ग्रासाद्विवर्जितः विनानं पंच
१२३ वर्णं च फलपुष्पसमन्विते षष्ठीया द्रुपरि स्त्रीमन्त्रं मा
राम्से विधायन्न मध्याह्न एवं पञ्चम्या स्थानु भन्धार
मान्वितः कृष्णपत्रे भीरवाजो विप्रान्निवेद्य गोतमः
जमदग्निर्वशिष्ठ श्चमाधीचे वा परं वती मंत्रेण
नैवराजेंद्र कृत्वा द्वजासमाहितः रात्रौ जागरणं कुर्
यात्स्त्रीगीतवाद्यादिभिः कृतनित्यक्रियः प्रातर्गुरु
यान्निलत्तपिंसा वैदिकान्वापि पौराणान्वधिकारान्न
नुलानः स्वहोतरं तं हस्तवा शालमहोत्तरं तु वा पुनः
पूजाननः कृत्वा गुरुं संपूजयेत् व्रती स्वर्णांगुलीयकं

श्रः भिः कुंडलाभरणभाजनैः दद्यात् कांसवस्त्रां च गुरु
२४ देवां दंपतिनौ पूजयेद् द्विजः सुवासोभिरलिल
रिभिः कल शाश्वपविशास्त्र दद्यात् तेभ्यः शुभकीलः आचा
र्यं च सदक्षिणां तथा प्रणम्य संतापयेत् भोजयेत् ब्राह्म
णान् भक्त्या दीनानाथान्स्तुलप्यैव सोपस्करं तां ह्येतिन्याय
कारी यन्निवेदयेत् सत्कातुल्यं भुंजीत स्वैर्वैर्भुजनैः
सह उद्यापनविधिः प्रोक्तः सर्वकाम फलार्थिना एवं
यो कुरुते सम्यग् उद्यापनविधिं परं सर्वपापविनिर्मुक्तो
स्वर्गलोके महीयते इह लोके चिरं कालं भक्त्या सह भुक्ति
स्त्रिया पुत्रपौत्रैः परिवारो नाम भक्त्या सोममुक्ता मनोहरां

नि:पापाहमभान्निर्मलभने चालयांगनिम् ॥२॥ इति